

Morfologia ideologiilor moderne din România (III)

Victor Rizescu, *Statul bunăstării pe filiera românească. Fracturi ale dezvoltării și rupturi ale memoriei*, Editura Pro Universitaria, București, 2019, 152 p.

Într-o recenzie publicată la volumul coordonat de Alex Cistelean și Andrei State, *Plante exotice. Teoria și practica marxiștilor români* (Editura Tact, Cluj-Napoca, 2015), Victor Rizescu își afirmă aluziv poziția sa ideologică, cea pe care nu o vom analiza în sine, ci prin raportare la alte doctrine conexe: „Cum se întâmplă să cred că marele eșec al postcomunismului în domeniul teoriei politice de largă audiență a fost incapacitatea de a consacra liberalismul de stânga ca o referință centrală și dominantă, nu pot să nu observ, în legătură cu cartea comentată, că antecedentele precomuniste ale acestei formule ideologice au fost cu siguranță o plantă mai exotică decât ideile marxiste bine închegate.” (V. Rizescu, 2020, p. 76) Prin urmare, nu un marxism solid, căci atunci am fi oricând pasibili de alunecare în fanatism sau bolșevism – sau măcar în situația stânjenitoare de a fi asasinați moral în aula academică românească cu o asemenea acuză. Victor Rizescu nu spune răspicat asta, dar îndrăznim să bănuim cauza omenească, prea omenească, din spatele acestei distanțe prudente și încărcate de teamă. Dar nici liberalismul clasic metafizic de secolul al XIX-lea, nici conservatorismul injectat de tradiționalism religios nostalgic, nici naționalismul romantic epopeic de inspirație germană nu sunt alternative primate de Victor Rizescu, alternative desuete în condițiile profane în care ideologiile neoliberalismului contemporan sunt – de câteva decenii – cei predominanți în spațiul public românesc. Victor Rizescu se ferește să ne pună la dispoziție critici sau motivații pentru liberalismul de stânga pe care îl adoptă tacit. În general, acesta ia distanță față de orice poziție ideologică net conturată. Este singura poziționare hotărâtă din cărțile sale. Ambiguitatea și versatilitatea esopică îi apară pe intelectualii români atât de riscul de a părea reducționiști (îndeobște, ca observație lapidară, literații elitiști, cu idei conservatoare politic, dar îngrijorați și scârbiți de confruntarea ideologică pe acest tărâm clisos, politica fiind mahalaua culturii înalte, invită totdeauna la moderație, „nuanțări” și „nuanțe suplimentare” tocmai pentru a-și camufla strategic convingerile de dreapta), cât și de atacurile frontale ale celor care, totuși, fac agenda zilei și, de regulă, acționează în funcții publice după o

ideologie de partid explicită, chiar dacă aceasta nu este decât rareori urmată pas cu pas, după un traseu definit punctual.

Victor Rizescu caută această linie frântă a liberalismului de stânga în volumul *Statul bunăstării pe filiera românească. Fracturi ale dezvoltării și rupturi ale memoriei*, care constă din gruparea și îmbunătățirea a șase articole academice publicate anterior sau în curs de publicare în momentul apariției cărții. Prima mențiune critică privește însuși titlul. Considerăm că nu se poate vorbi realmente, dincolo de dezbaterile ideologice de gazetă sau catedră, eventual fără nici o indicație calculată empiric, de un stat al bunăstării în România înainte de 1948, când țara se lăuda cu rate record ale mortalității infantile în Europa și cu un analfabetism mai degrabă specific coloniilor africane decât teritoriilor europene, după cum nici politicile statului de inspirație sovietică de până la 1989 nu se pot integra ușor concepției capitaliste de „stat al bunăstării”. Despre statul bunăstării în paranteza 1990-2020 vorbesc pe larg în cazul României statisticile europene curente, în care an de an se detaliază numeric, dar abordarea ideatică a lui Victor Rizescu nu are nevoie de asemenea metode de lucru, faptul că românii supraviețuiesc cu cele mai scăzute asigurări sociale și ajutoare de șomaj din Uniunea Europeană, acestea, de altfel, neputând acoperi nici pe departe un trai minimal decent. Victor Rizescu rămâne, spre deosebire de alți intelectuali sceptici, sensibil mai optimist decât decidenții politici actuali din România, mulți convinși de virtuțile „statului minimal”, pentru care unii dintre ei chiar militează vocal de la catedra unei universități de stat (vezi economiștii de la ASE care fac apologia Școlii de economie vieneze în perioada 2010-2020): „Elaborate începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, componentele fundamentale ale statului social au devenit o parte integrantă a societății într-o asemenea măsură încât nu mai sunt percepute ca putând constitui un obiect de dispută între ideologii și politici ale stângii și ale dreptei.” (V. Rizescu, 2019, p. 20) Dovadă că nu „statul bunăstării” ocupă locul central este disputa încordată dintre sindicalism, definit complex, și corporatism, la fel de complicat formulat, din primul capitol al lucrării. „Legea pentru organizarea meseriilor” a ministrului liberal al Agriculturii Basile M. Missir specifică fără drept de apel că muncitorii se organizează doar în corporație, iar cei care nu vor vrea să facă parte din ea își pierd dreptul de a-și mai practica meseria. Suntem în anul 1902 în regatul României. Viitorul lider bolșevic, ucis din ordinul lui Stalin pentru deviații troțkiste, Cristian Racovski polemizează dur cu manevrele politice ale elitelor de atunci. În mod oarecum bizar, socialiștii cer distrugerea constrângerilor corporatiste așa cum ar fi clamat-o și un liberal de la jumătatea secolului al XIX-lea. Libertatea muncitorului de alegere a locului de muncă și de a se organiza voluntar în asociații sindicale era, încă, prea radicală pentru economia României în timpul regelui Carol I (V. Rizescu, 2019, p. 64).

Conexiunea dintre respingerea corporatismului cu caracter de obligativitate și promovarea asocierii sindicale liber-consimțite pe baza revendicării de aplicare consecventă a principiilor constituționalismului liberal este subliniată de condamnarea sub aceeași acuzație de neconstituționalitate deopotrivă a legilor de la 1902 și 1912 referitoare la organizarea meseriilor și a legii Orleanu de la 1909 care „a luat salariiștilor statului dreptul la asociațiune și dreptul la grevă” (consacrată în presa socialistă ca „legea scelerată”). (V. Rizescu, 2019, pp. 23-24)

Această circumstanță istorică nefericită a permis atât în perioada interbelică, cât și după instaurarea Republicii Populare Române, stângii social-democrate și comuniste să confiște discursul sindicalist și al cerințelor de protecție socială ca pe unul eminamente al partidei lor. Victor Rizescu intervine și arată că au existat autori și teze liberale care înțelegeau necesitatea rezolvării civilizate a problemei muncitorești. „Lucrarea de mult mai mare anvergură a lui N. Petrescu-Comnen, intitulată *Studiu asupra intervențiunii statului între capital și muncă* și publicată în 1910, este la fel de hotărâtă să disocieze obiectivele liberalismului cu deschidere socială față de dezideratele socialiste.” (V. Rizescu, 2019, p. 26) Liberalii de stânga sunt cei care se deosebesc de social-democrați, comuniști și conservatori în felul următor: social-democrația crede în lupta de clasă și în realizarea comunismului prin mijloace democratice, parlamentare (social-democrația germană, cea mai puternică prin tradiție din Europa, va renunța complet la acest orizont după formularea programului de la Godesberg în 1959), comuniștii caută nepregetat lupta revoluționară de clasă, dictatura proletariatului și distrugerea proprietății private productive, iar conservatorii sunt cei care cer stărpirea grevelor, reducerea la minimum a asigurărilor sociale și sanctificarea politică a capitalistului, fie că acesta deține o fabrică, mii de hectare agricole sau acțiuni în valoare de miliarde de dolari americani. Liberalii de stânga sunt cei care, dacă suntem atenți la delimitările lui Victor Rizescu, seamănă izbitor de mult cu social-democrații occidentali de după căderea Blocului Comunist. Sau poate ei sunt, de fapt, adepții liberali ai pieței reglementate parțial și ai unei definiții constituționale a proprietății private care include un grad ridicat de responsabilitate socială. În orice caz, liberalismul de stânga pare a avea multe în comun cu social-democrația europeană târzie. Lăsând la o parte aceste comentarii abstracte, între anii 1923 și 1938, cei în care a funcționat pentru prima dată o ordine constituțională democratică în România, corporatismul prebelic (era oare acela altfel decât îl înfierau socialiștii din epocă?) este recodificat de Mihail Manoilescu pe un versant dacă nu de la început fascist, cel puțin autoritarist de dreapta, axat pe segmentarea verticală „a corpului social după criteriul diviziunilor cu caracter

profesional” spre deosebire de sindicalismul stângii, „inseparabil de concepția stratificării orizontale a societății.” (V. Rizescu, 2019, p. 29) Cu toate acestea, recitind un articol clasic despre corporatism al lui Philippe C. Schmitter din 1974, neocorporatismul lui Manoilescu, recalibrat democratic, are virtuți latente, care comunică cu statul bunăstării post-1950. „Chiar și așa, putem distinge în corpul clasicului articol implicația latentă că dimensiunea regresiv utopică a proiectului corporatist – înclinat să se inspire din formele ordonate ierarhic și coagulate organic de reprezentare a intereselor din vremurile premoderne astfel încât să contracareze dezbinarea capitalismului, accentuată de facționalismul sindicalist – a fost domesticită pentru a fi pusă deopotrivă în folosul politicii democratice consolidate din Occident și a celei cu tendințe (lente) de democratizare din lumea neoccidentală a erei postbelice.” (V. Rizescu, 2019, p. 36) Victor Rizescu pune un semn de întrebare dacă așa stau lucrurile în privința aceasta sau, de fapt, fascismul este încorporat de la sine în neocorporatism. Literatura academică pe neocorporatism, ca versiune alternativă a luptei sindicale, dar în care munca și capitalul își dau prietenos mâna, permite și înțelesuri liberale pe acest subiect.

Ideile lui Manoilescu au fost dezvăluite de curând ca mai profund interpenetrate cu alte întrupări ale dreptei decât s-a crezut până acum, iar întregul evantai al pledoariilor corporatiste de dreapta a fost identificat ca fiind în confluență cu un segment important al mișcării asociațiilor profesionale, dominat de reprezentanții profesiunilor intelectuale, promovând inițial concepții de factură liberală, apelând la modelul corporatist în folosul obiectivelor de acest fel și purtând chiar, pe parcursul anilor 1930, o luptă de ariergardă împotriva interpretărilor naționalist-autoritare ale aceluiași model (printre ele și cea a lui Manoilescu). (V. Rizescu, 2019, p. 41)

Mai mult de atât, salariații remunerați mulțumitor sau chiar excelent din interbelic, au găsit în neocorporatism o modalitate mai utilă decât sindicalismul de a-și urmări interesele de breaslă sau de venit: „Și este revendicată ca având o relevanță majoră, în fine, mișcarea de reprezentare profesională a claselor mijlocii, constituită din meseriași și mici industriași, precum și din membri ai profesiunilor intelectuale, departajată în raport cu proletariatul marilor întreprinderi, dar și cu exponenții marelui capital.” (V. Rizescu, 2019, p. 44) Neocorporatismul poate fi fascist, liberal clasic sau „cu deschidere socială.” (V. Rizescu, 2019, p. 56) În plus, versiunea liberală este chiar keynesismul care a dus la statul bunăstării din deceniile 1950-1980 în Occidentul capitalist.

Una dintre ele, a autoritarismului asociat în modul cel mai clar cu fascismul – dar reprezentativă și pentru experimentele ulterioare de dezvoltare accelerată periferică –, îl are ca patron pe ideologul român, după cum cealaltă, de factură

democratică, poate fi așezată sub egida lui John Maynard Keynes și a eseului său „The End of *Laissez Faire*” din 1926 (ea înfățișând întrupări sporadice și neconcludente până la cel de-al Doilea Război Mondial, pentru a-și dezvălui valențele mai târziu). (V. Rizescu, 2019, pp. 58-59)

Iată cum, în tăcere, contribuția social-democrației europene la crearea statului social, cel providențial, de după 1945 este asociată cu o formă – e adevărat, temperată – de liberalism. Liberalismul de stânga este social-democrația claselor medii, dar una nepolitizată, crede Victor Rizescu. Cu siguranță că acest centrism liberal interesat de defectele capitalismului, pe care un stat implicat le poate corija, nu diferă prea mult de o social-democrație blândă. Admirabilă la Victor Rizescu este lectura unor politicieni, ideologi români interbelici, precum N. Petrescu-Comnen, I. N. Angelescu, Grigore Trancu-Iași, N. P. Romanescu și D.R. Ioanițescu, deși credem, rămânând la nivelul unei supoziții, că autorul scoate mai mult miez din scrierile lor decât conțin într-adevăr acestea. „Pachetul legislativ având ca nucleu reglementarea problemei sindicale a beneficiat de sprijinul unor teoreticieni de școală liberală clasică – deci cu o orientare antizeletiniană și antimanoilesciană în privința dimensiunii etatiste a dezvoltării economice naționale – precum Gheorghe Tașcă sau George Strat, amândoi participând la conferința din 1930 unde a avut loc polemica dintre Manoilescu și Thomas, iar cel de-al doilea elaborând, spre beneficiul organizației conduse de politicianul reformator francez, un raport despre libertatea sindicală în România, publicat mai întâi ca o serie de articole din *Analele economice și statistice*, în 1927.” (V. Rizescu, 2019, p. 82) Victor Rizescu este sărac în a discuta cu cifrele pe masă. La ce au folosit aceste legi ale muncii? Perioada anilor 1930 nu a fost tocmai fastă pentru clasa muncitoare din România, oricât de subdezvoltată era aceasta numeric. E dificil de înțeles și de acceptat în ce măsură și în ce mod a creat o oarecare „bunăstare” liberalismul de stânga pe atunci, după cum, iarăși, cum ar putea fi această doctrină – cu nimic separată conceptual de social-democrația europeană din prezent – mai utilă maselor angajate de azi? Dacă New Deal-ul președintelui american F. D. Roosevelt este probabil expresia cea mai fericită a liberalismului de stânga, totuși, nici stânga europeană din anii 1950-1980 nu s-a lăsat mai prejos în revendicările și realizările ei reale. Prin contrast, neocorporatismul fascist, care a favorizat intervenția statului în economie, a putut să zădărnicească un proiect european al liberalismului de stânga. Sigur nu în România interbelică, unde corporatismul de dreapta, oscilând pe un spectru fascist mai larg, a fost norma.

Ascensiunea perspectivei corporatiste, de dreapta, asupra politicii sociale și a reprezentării profesionale – sprijinită din 1926, pe rând, de ziarele *Cuvântul*,

Curentul și Calendarul cu referire la modelul italian, dar și propulsată de la firul ierbii de mișcarea asociațiilor profesionale a claselor mijlocii, începând din 1929, pentru a fi apoi preluată ca platformă politică de Blocul Cetățenesc pentru Mântuirea Țării, în 1932, și de Liga Național-Corporatistă a lui Manoilescu, în 1933 – a avut loc, desigur, în defavoarea variatelor întrupări ale viziunii liberale de stânga. (V. Rizescu, 2019, p. 89)

Oricum am privi lucrurile, istoricii ideilor de astăzi ar trebui să accepte această breșă teoretică a *liberalismului de stânga* în România interbelică pentru a demonta două mituri pernicioase: primul este acela că orice discuție legată de drepturile și beneficiile muncitorilor aparține politicilor de stânga, iar al doilea se referă la perspectiva conform căreia orice analiză favorabilă clasei muncitoare nu poate fi de dreapta.

După 1989, tendința de identificare a liberalismului cu dreapta, prin opoziție cu stânga tratată ca tributară în mod privilegiat comunismului, s-a conjugat cu cea de valorificare a culturii de dreapta precomuniste, ca o reacție față de memoria comunismului, astfel încât să facă greu inteligibilă noțiunea unei filiere românești a liberalismului cu vocație socială, departajată, în aria domeniului său predilect de manifestare, atât în raport cu socialismul și în relație cu corporatismul tradiționalist și fascist, cât și prin raportarea la formele dominante ale gândirii și practicii liberale din contextul național. (V. Rizescu, 2019, pp. 90-91)

De ce liberalismul de stânga? Pentru că antistângismul postcomunist este iritant prin îngustimea sa perspectivală, dar și fiindcă stângismul neconvincător din trecut (sau din prezent?) trebuie depășit. Din păcate, opțiunea lui Victor Rizescu ar deveni mai limpede pentru orice cititor dacă departajările sale nu ar fi atât de nebuloase. Rezoluția mică a ecranului pe care îl avem în fața ochilor nu permite să distingem clar ce implică la nivel practic distincțiile sale ideologice.

Unul din cele mai dificile capitole ale cărții privește influența sindicalismului francez în disputele asupra dreptului public în perioada interbelică românească. Discuția era legată de definiția și rolului statului modern în relație cu cetățenii săi. Pentru Léon Duguit, inspirat de sociologia lui Émile Durkheim, statul este o asociație de cetățeni care urmăresc recunoașterea altor asemenea grupări legale, fiecare căutându-și satisfacerea intereselor colective. Statul nu este expresia unei suveranități metafizice care dictează transcendent subiectului politic, la fel cum cetățeanul nu este o individualitate universală care trebuie privită ca autonomă față de întreg. Acest colectivism secular al teoriei generale a dreptului elaborată de Léon Duguit este respins de pe poziții idealiste kantiene și conservatoare culturale în teza sa de doctorat de

Nicolae Steinhardt, pentru care juristul francez propune un nou tip de tiranie, care lichidează cu individualismul european, piatra turnantă a civilizației noastre abrahamice. „Argumentația în favoarea aspectelor de substanță ale viziunii juridice este avansată de Steinhardt în conjuncție cu o pledoarie pentru clasicismul cugetării și al scriiturii, iar combinația de dezagregare socială și îngustare a libertății individuale percepută a decurge din noile curente este asociată cu degenerarea stilistică și cu artificiul terminologic.” (V. Rizescu, 2019, p. 104) Oameni de drept precum Emanuel Neuman, prietenul și colaboratorul lui Nicolae Steinhardt, și Mircea Djuvara, coordonatorul tezei de doctorat a viitorului deținut politic, nu gândesc altminteri, deși sunt mai puțin polemici în intervențiile lor pe subiect. Adversari ideologici ai acestor juriști liberali conservatori în disputele de revistă savantă a epocii sunt Dumitru Drăghicescu și Marco I. Barasch, ambii inspirați de juristul socialist Emmanuel Lévy, care privea proprietatea productivă particulară ca supusă economic unei datorii-creanțe colective, cea care urma să capete preeminență politică cu trecerea timpului. Nicolae Steinhardt, fidel unui antistângism juridic compact, se folosește în respingerile sale antisocialiste de textele juridice ale unui Georges Gurvitch și de studiile juristului Maurice Hauriou. România interbelică era traversată de toate dilemele Europei de atunci, federalismul sindicalist fiind dezbătut și în revistele de profil autohtone. Un ultim capitol tratează memoria falsificatoare a comunismului, care pretindea prin istoricii săi că sindicalismul nu poate fi decât de stânga, socialist sau comunist, istoriografia preluând această teză ca infailibilă și după 1989. Victor Rizescu atrage atenția asupra faptului că raporturile de muncă din interbelic ajung să fie asociate exclusiv cu doctrina comunistă, care în mâinile unor cercetători anticomuniști, deci implicați ideologic în obiectul cercetării, se face vinovată de regimul de „muncă forțată” pe care l-ar fi îndurat cetățenii români înainte de 1989. Dincolo de aberația tipic neoliberală de a pune semnul egal între munca sub socialism și un lagăr de muncă forțată, Victor Rizescu afirmă la obiect că procesul de modernizare industrială al României dintre 1950 și 1990 ar fi fost unul mult mai dureros în alte condiții. De altfel, șomajul exploziv și sărăcia fără protecție socială de după 1989 sunt amintiri încă vii pentru cei mai mulți dintre locuitorii României. Dacă nu cumva tot liberalismul a fost vinovat de această criză socială perpetuă din Europa de Est, nu se poate discuta decât în termenii adecvați ai contabilității economice, pe care istoricul ideilor politice Victor Rizescu îi amână pentru altă dată sau îi evită circumspect. În definitiv, critica socialistă este, mai presus de orice, despre starea materială a celor mai mulți dintre actorii economici ai capitalismului liberal.

Referințe

- Rizescu, V. (2019). *Statul bunăstării pe filiera românească. Fracturi ale dezvoltării și rupturi ale memoriei*. București: Editura Pro Universitaria.
- Rizescu, V. (2020). *Eseuri despre politica memoriei. Accente și recalibrări aniversare*. București: Editura Neverland.

Dan Alexandru Chiță